

УДК 347.23

Кравченко А. М., старший прокурор Ізмаїльської міжрайонної прокуратури, молодший радник юстиції,
Тедорадзе М. Д., прокурор Ізмаїльської міжрайонної прокуратури, юрист 3-го класу

Захист майнових прав дитини за цивільним законодавством України

В статті розглядаються актуальні питання правового регулювання захисту майнових прав дитини в Україні відповідно до чинного цивільного законодавства. Визначено нормативно-правові засади цивільної правосуб'єктності дітей та механізм захисту майнових прав дітей. Визначені основні форми захисту майнових прав дітей в Україні. Автором визначений суб'єктний склад правовідносин відносно захисту майнових прав дитини.

Ключові слова: майнові права, дитина, захист, Україна, цивільне законодавство, Цивільний кодекс України.

В статье рассматриваются актуальные вопросы правового регулирования защиты имущественных прав ребенка в Украине в соответствии с действующим гражданским законодательством. Определены нормативно-правовые основы гражданской правосубъектности детей и механизм защиты имущественных прав детей. Определены основные формы защиты имущественных прав детей в Украине. Автором определен субъектный состав правоотношений относительно защиты имущественных прав ребенка.

Ключевые слова: имущественные права, ребенок, защита, Украина, гражданское законодательство, Гражданский кодекс Украины.

The article deals with current issue of legal regulation of the property rights of children in Ukraine in accordance with applicable civil law. Defined legal principles of civil legal mechanism to protect children and property rights of children. The basic forms of protection of property rights of children in Ukraine. The author of possible relationships defined relative to the protection of property rights.

Keywords: property rights, child, protection, Ukraine, civil law, Civil Code of Ukraine.

Постановка проблеми. В сучасних складних військово-політичних та соціально-економічних умовах, що склалися протягом 2014-2015 років в Україні, а це: і позачергові вибори у 2014 році до Верховної Ради України та Президента України, і формування нової політичної структури держави, і перетворення та удосконалення відповідно до реальних потреб українського суспільства державного устрою, і удосконалення правових та економічних механізмів розвитку суспільства та держави, і збройний конфлікт в Донецькій та Луганській областях держави та інше, чи не найбільш актуальним стає питання захисту в Україні прав дитини як в цілому, так і їх майнових прав, зокрема.

Стан реалізації, гарантування та захисту майнових прав дитини в Україні є важливим з точки зору формування повноцінної, економічно самодостатньої та активної особистості, а також забезпечення повноцінної реалізації в цілому цивільно-правового статусу особи, яка не досягла повноліття.

Аналіз наукових досліджень. Серед досліджень вчених, які приділили увагу різним аспектам реалізації, забезпечення, гарантування, а також захисту майнових прав дитини слід назвати роботи як вітчизняних, так і зарубіжних правників у галузі цивільного та сімейного права, зокрема В.І. Борисової, І.П. Васильківської, В.С. Гопанчука, О.В. Дзери, В.А. Другова, Н.М. Єршової, І.В. Жилінкової, Ю.О. Заїки, С.О. Карпенка, О.С. Мазур, Є.О. Харитонова, В.Л. Яроцького та інших.

В роботах зазначених вчених послідовно та змістовно аналізуються питання

змісту та класифікації майнових прав дитини, організаційно-правових механізмів захисту майнових прав дитини та їх суб'єктний склад.

Метою статті є аналіз сучасного цивільного законодавства з питань захисту майнових прав дитини в Україні.

Викладення основного матеріалу. Постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» № 789-XII (78912) від 27 лютого 1991 року [1] була ратифікована Конвенція ООН про права дитини, яка була схвалена 20 листопада 1989 року [2]. Вона стала базовим нормативно-правовим актом забезпечення та гарантування прав дитини. Конвенція стала універсальним актом, яким визначається, у тому числі, цивільно-правовий статус дитини в Україні. Положення Конвенції про права дитини знайшли своє відображення і були деталізовані в різних нормативно-правових актах національної правової системи, зокрема в Законі України від 21.11.1992 р. «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Законі України від 26.04.2001 р. «Про охорону дитинства», Законі України від 21.06.2001 р. «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Законі України від 13.01.2005 р. «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Законі України від 19.06.2003 р. «Про соціальні послуги», Указі Президента України від 11.07.2005 р. № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», від 04.05.2007 р. № 376/2007 «Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей», від 05.05.2008 р. № 411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей».

Але в першу чергу слід звернути увагу на положення Цивільного кодексу України № 435-IV від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України), Сімейного кодексу України № 2947-III від 10 січня 2002 року (далі – СК України) та Закону України від 05.03.2009 р. «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».

Україна, як член міжнародного співтовариства, бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, в якому гідний розвиток і захист їх прав забезпечується з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні [3].

Вищезгаданим Законом, зокрема, серед основних завдань захисту дітей встановлюються: 1) ухвалення рішень щодо збереження житлових та інших майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не пізніше як через місяць від дня надання дитині відповідного статусу; 2) удосконалення механізмів збереження житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, нормативно-правова база достатньо широка і ґрунтовна для врегулювання та забезпечення майнових прав дитини, а також способів їх захисту.

Однак, здійснений незалежний громадський моніторинг виконання у 2010-2013 роках планів заходів загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року, виявив ряд проблем в процесі втілення норм закону, зокрема, лишилися невирішеними питання імунізації дітей, доступу до медичних послуг дітей у сільській місцевості, впровадження системи інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами, регулювання дитячої праці та виявлення і надання допомоги дітям, які постраждали від сексуальної експлуатації та жорстокого поводження.

Лише за неповні півроку за консультаціями на Національну дитячу «гарячу лінію» звернулися понад 7500 громадян, які скаржились на порушення дитячих прав і неможливість їх відстоювання.

В ході моніторингу було зокрема встановлено, що деякі заходи у боротьбі з використанням дитячої праці зводяться до перевірок прокуратурою здебільшого великих і державних підприємств на предмет дотримання трудового законодавства. При цьому інформування населення, виявлення та надання допомоги дітям, постраждалим від недобросовісних працедавців не практикується [4].

Отже, питання захисту прав та законних інтересів дітей залишається актуальним. І особливу складність досі зберігають проблеми захисту майнових прав дітей, хоча чинним законодавством юридично забезпечується виконання вимог ст. 16 Конвенції ООН про права дитини.

Цивільне законодавство визнає дитину в якості самостійного суб'єкту права власності, оскільки надає їй право самостійно розпоряджатися належним їй майном. Але таке самостійне розпорядження, певною мірою все ж таки обмежене, бо законом так само чітко встановлено і види правочинів, і предмет щодо якого власне і вчиняється правочин [5, с. 41-42].

Та, на думку М.С. Малєїна, кожна фізична особа при самому максимальному обмеженні його правоздатності завжди залишається учасником суспільних відносин, врегульованих законом, тобто є суб'єктом права [6, с.137].

Отже, відповідно до ст. 31 ЦК України, фізична особа, яка не досягла 14 років (малолітня особа), має право: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини; 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Стаття 32 ЦК України визначає вікові критерії та об'єм неповної цивільної дієздатності. Так, неповна цивільна дієздатність визначається віком особи від 14 до 18 років. Об'єм прав такої особи значно ширше і включає наступне: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини; 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; 3) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; 4) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; 5) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; 6) самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

В разі якщо неповнолітня особа має намір вчинити якийсь правочин із транспортним засобом, на такі його дії повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування. Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника [7].

Таким чином, ЦК України визначаються основні майнові права дитини, які є найважливішою групою прав дитини, які регулюються нормами цивільного, сімейного, житлового законодавства та іншими підзаконними актами [8, с. 67].

Слід зазначити, що питання змісту та об'єму цивільної дієздатності осіб до 18

років є предметом багатьох науковців у галузі як цивільного та і сімейного права, зокрема, В.І. Борисової, І.В. Жилінкової, В.Л. Яроцького, О.С. Мазур, Є.О. Харитонова, Ю.О. Заїки, Л.О. Доліненка, С.О. Сарновської та інших. Та в цілому, в наукових дослідженнях автори акцентують увагу на визначенні цивільної дієздатності та елементах її змісту. Так, Є.О. Харитонов визначає, що у найбільш простому вигляді дієздатність як правова категорія може бути визначена як здатність особи своїми діями набувати права і створювати обов'язки. Вона може бути визначена й інакше - як здатність особи вчиняти дії з правовими наслідками. У кожному разі наголошується на тому, що дієздатна особа сама для себе своїми власними діями набуває права і обов'язки, у результаті власних дій стає учасником правовідносин.

Елементами змісту дієздатності фізичної особи, на думку Є.О. Харитонова, є: 1) можливість самостійного вчинення правочинів (правочиноздатність); 2) можливість нести самостійну майнову відповідальність (деліктоздатність); 3) можливість скласти заповіт та бути спадкоємцем (тестаментоздатність); 4) можливість обирати собі представника та самому виступати як представник (транздієздатність); 5) можливість займатися підприємницькою діяльністю (бізнесдієздатність) [9, с. 248].

Та здебільшого автори обмежуються констатацією норм ЦК України, зокрема, визначаючи зміст неповної та часткової цивільної дієздатності осіб, посилаючись на норми ст. ст. 31-32 [10, с. 39-41].

Останнім часом з'являються наукові дослідження, в яких приділяється особлива увага аналізу правового регулювання цивільної правосуб'єктності неповнолітніх, її практична реалізація в Україні та акцентується увага на необхідності подальшого глибокого вивчення всіх аспектів вище зазначеного питання, так, на думку Ю.І. Чалого, дана тематика вимагає виокремленого дослідження проблем дієздатності малолітніх та власне неповнолітніх фізичних осіб, оскільки ступінь їх соціальної зрілості неподібний [11].

Взагалі слід погодитись із думкою Ю.І. Чалого про те, що досвід застосування норм Цивільного кодексу України підтвердив безумовно прогресивний характер даного нормативного акту. Разом із тим, життя не стоїть на місці та вимагає корекції законодавчих положень щодо необхідності адекватного упорядкування суспільних відносин, котрі зазнали певної трансформації [11].

Враховуючи особливість цивільно-правового стану неповнолітнього, багато уваги дослідниками приділяється захисту його майнових прав. Питанню захисту майнових прав дитини приділена увага таких дослідників, як: О.Ф. Лапчевської, В.А. Другова, М.С. Бойка, В.В. Нікітенко, В.Л. Яроцького, С.С. Лов'як, М.Г. Луценкова та інших.

Інтерес цієї теми полягає у тому, що різними авторами піднімаються складні та цікаві з наукової точки зору проблеми. Так, В.А. Другова аналізує питання змісту форм захисту майнових прав дитини, вказуючи на те, що проблема форм захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб має особливе значення для науки цивільного права та практики застосування норм цивільного права, оскільки саме в межах матеріального права формуються умови і порядок їх реалізації, закріплюються основні гарантії захисту прав та інтересів таких осіб [12, с. 329].

М.Г. Луценкова в своїй роботі приділяє увагу організаційно-правовому механізму забезпечення майнових прав дітей, акцентуючи увагу на посилені ролі держави, а на сам перед центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад територіальних громад [13, с. 66-69]. Таким

чином, авторка наголошує на необхідності активної участі держави у захисті прав дитини і вбачає в уже зроблених діях держави значний прогрес, адже наголошує, що розроблено та удосконалено діюче законодавство щодо проблем, зокрема майнового характеру дітей; створені та реорганізовані державні органи, на які покладені функції по здійсненню та захисту майнових прав та інтересів дітей; вирішені проблеми щодо механізму реалізації, охорони та захисту майнових прав та інше [13, с. 68].

Згідно ст. 154 СК України захист майнових прав дітей покладається на батьків [14]. Відповідно до вказаної статті, батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочок та сина, а також батьки мають право звертатись до суду, органів державної влади, органів місцевої влади та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень [14].

Отже, СК України визначаються такі форми захисту, як: 1) самозахист дитини, 2) звернення батьків до суду, 3) звернення батьків до органів державної чи місцевої влади та 4) звернення батьків до громадських організацій.

Окремо слід приділити увагу участі органів державної влади, на які покладаються функціональні повноваження щодо управління, охорони та захисту як в цілому прав дитини, так і окремо їх майнових прав, зокрема органи опіки та піклування.

Так, відповідно до міжвідомчого наказу Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88 «Про затвердження Правил опіки та піклування», опіка (піклування) встановлюється для забезпечення виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, хвороби батьків або позбавлення їх батьківських прав чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей. Опіка (піклування) встановлюється також для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки. Опіка може встановлюватись і над майном.

Органи опіки та піклування відповідно до покладених на них завдань здійснюють заходи щодо забезпечення та захисту майнових прав дітей, зокрема: 1) вирішують згідно з чинним законодавством питання щодо грошових виплат дітям, які перебувають під опікою (піклуванням); 2) вирішують питання щодо забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які закінчили навчально-виховні заклади і не мають житла; 3) вживають заходи щодо захисту особистих та майнових прав неповнолітніх дітей і осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); 4) устанавлюють опіку над майном у передбачених законом випадках; 5) оформлюють належні документи щодо особи підопічного та щодо майна, над яким устанавлюється опіка; 6) охороняють та зберігають житло і майно підопічних і визнаних безвісно відсутніми [15].

Висновок. Наявність у дитини з моменту народження цивільної правосуб'єктності, а зокрема правоздатності створює можливість володіти не лише особистими немайновими, а й майновими правами. Враховуючи особливості інтелектуального, фізичного та психічного стану неповнолітньої особи, її участь у цивільно-правових відносинах окремо гарантується, забезпечується державою, а також встановлюється окреме нормативно-правове регулювання як відносин за участю дитини, так і змісту цивільної правосуб'єктності неповнолітньої особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради України від 27.02.1991 р. № 789-XII (78912). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/789-12>
2. Конвенція ООН про права дитини: резолюція 50/155 Генеральної Асамблеї ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 05.03.2009 р. № 1065-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>
4. Україна не повністю дотримується Конвенції ООН права дитини: Моніторинговий звіт громадських організацій щодо виконання в 2010-2013 роках національних планів заходів із впровадження Закону України «Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_458.html/
5. Лапчевська О.Ф. Проблеми захисту майнових прав дитини / О.Ф. Лапчевська // Юридична наука. – 2013. – №2. – С. 41-42
6. Малєин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР / Н.С. Малєин. – М. Юрид. лит. – 1981. – С. 137
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1424880881563925>
8. Луценкова М.Г. Щодо забезпечення майнових прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / М.Г. Луценкова // Наше право. – 2013. – №7. – С. 67
9. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. – К. : Істина, 2011. – 808 с.
10. Цивільне право України: навч. пос. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. - С. 39-41
11. Чалий Ю.І. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: окремі проблемні аспекти / Ю.І. Чалий // Форум права. – 2014. – №3. – С. 415. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_69.pdf
12. Другова В.А. Захист майнових прав осіб, які не досягли повноліття, у третейському суді / В.А. Другова // Форум права. – 2012. – №4. – С. 329. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forumprava.pp.ua/page-5.html>
13. Луценкова М.Г. Щодо забезпечення майнових прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / М.Г. Луценкова // Наше право. – 2013. – №7. – С. 66-69
14. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print1424863579069764>
15. Про затвердження Правил опіки та піклування: наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99/conv/print1424880881563925>